ALEXANDRU DÎRUL
Institutul de Filologie
(Chişinău)

ROLUL DETERMINĂRILOR RAPORTUALE ÎN ACTUALIZAREA NUMELUI ÎN ENUNȚ

La baza unităților lingvistice, şi în primul rînd la baza enunțului, unitate minimală a comunicării, se află anumite reflecții despre obiectele, fenomenele, faptele şi situațiile din realitatea ambiantă. Aceasta înseamnă că toate cuvintele, precum şi enunțul din care acestea fac parte, sînt actualizate, înțelegîndu-se prin aceasta că ele se prezintă nu ca unități ale vocabularului sau constructe sintactice (în cazul enunțurilor), ci drept denumiri de obiecte concrete şi de enunțuri sau părți ale acestora privind anumite fapte reale sau situații. După cum subliniază Olga Moskalskaia, corelarea cu realitatea, adică actualizarea se prezintă drept o proprietate indispensabilă a oricărui text (Moskalskaia, p. 97). De acum J. Ries menționa că în calitate de trăsătură principală ce deosebeşte un enunț (/ o propoziție) de o îmbinare de cuvinte trebuie considerat modul cum se corelează conținutul cu propoziția. Autorul menționa, în parte, că sensul propoziției nu se reduce la suma sensurilor cuvintelor şi a îmbinărilor de cuvinte ce fac parte din ea; acesta (sensul propoziției) conține ceva mai mult şi anume – ceea ce preface unitățile vocabularului mort într-un act comunicativ viu – corelarea cu realitatea (Ries, p. 74 – apud Moskalskaia, p. 97).

Dacă se consideră că semnificația cuvîntului cu valoare de substanțialitate (e vorba în fond de substantive) se prezintă drept o reflectare a denotatului (adică drept relația significatului față de un obiect anumit din realitatea ambiantă), atunci apare întrebarea ce ar trebui să reflecte o unitate sintactică ce conține două sau mai multe unități lexicale, printre care, paralel cu unitățile ce reflectă nemijlocit denotatul, figurează, de asemenea, unități prin care se exprimă caracteristici, semne, moduri de manifestare a obiectelor reprezentate prin cuvintele din prima categorie.

În explicarea acestui fapt trebuie să se pornească de la postulatul că realitatea ambiantă i se prezintă (îi este dată) vorbitorului în activitatea lui de cunoaştere, de acțiune obiectual-practică şi de comunicare drept o totalitate a unei cantități enorme de obiecte, fenomene, proprietăți, procese, raporturi etc. reciproc legate între ele (Сусов, p. 15). Această totalitate poate fi segmentată în părți aparte, în laturi, momente, determinate de faptul că pentru realitatea ambiantă este caracteristică nu numai continuumul (o neîntrerupere) în trecerea unui fenomen într-altul, ci şi discontinuitatea (/discontinuumul), caracterul discret al faptelor care constă în delimitarea relativă a unui fenomen (/fapt) de altul, în localizarea temporală şi spațială a unor sau a altor elemente, în reproducerea (/ repetarea) aceluiaşi element în diferite combinări, în posibilitatea de substituire a unor elemente prin altele (Философская энциклопедия, т. 4, p. 363 – apud Сусов, p. 15). Parte din elementele unor asemenea ansambluri se prezintă, de regulă, drept denotate ale unităților denominative ale limbii – ale cuvintelor.

Or, denotatul îmbinării sau al enunțului (unități de bază a sintaxei) după opinia lui Iv. Susov, se prezintă, de regulă, drept un obiect complex, un ansamblu de elemente simple. Un asemenea ansamblu de elemente reciproc legate este numit de autorul citat *situație* (Сусов, p. 15).

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

La rîndul său, de denotare este strîns legată noțiunea de identificare, de actualizare. În ordinea aceasta de idei, merită atenție afirmația cercetătoarei Olga Moskalskaia cum că identificarea obiectelor, numite de unitățile lexicale din enunț reprezintă nu altceva decît precizarea referinței numelui (în primul rînd, a substantivelor). Autoarea ține să (relateze) precizeze că prin referință în lingvistică se înțelege corelarea cuvîntului cu denotatul, i. e. corelarea unității lexicale cu obiectul respectiv din realitatea ambiantă (acesta este numit de asemenea referent). Totodată, autoarea ține să menționeze că identificarea obiectelor numite în enunț se prezintă drept condiție obligatorie de actualizare a enunțului, a corelării acestuia cu realitatea, precum şi fixarea acelor trăsături (/semne/mărci) (de persoană, timp, modalitate) care constituie categoria predicativității (Москальская, p. 100). Relatînd, totodată, că referența numelui, la fel ca şi categoria predicativității, rezultă din esența comunicativă a enunțului şi din corelarea acestuia cu realitatea, Olga Moskalskaia insistă asupra faptului că referența numelui şi categoria predicativității interacționează în cel mai strîns mod cu segmentarea comunicativă a enunțului în „temă" şi „remă" şi cu actul de predicație (prin predicație înțelegîndu-se atribuirea „noului" obiectului comunicării, i. e. atribuirea unei reme temei). Întru confirmarea tezei date, autoarea face trimitere la opinia lui P. F. Strawson conform căruia pentru construirea unui enunț corect este nevoie de a respecta două tipuri de reguli: 1) reguli de referință şi 2) reguli de predicație. Unul dintre obiectivele principale privind utilizarea limbii constă în a comunica o anumită informație despre unele lucruri, obiecte, despre persoane sau evenimente. Conform concepției lui P. F. Strawson, în scopul obținerii unui astfel de obiectiv urmează ca noi să intuim în enunțul nostru răspuns la astfel de întrebări ca: „Despre ce sau despre cine se vorbeşte?" şi „Ce se vorbeşte despre acesta/aceştia?" Răspunsul la prima întrebare urmează să fie intuit prin mijlocirea stabilirii referenței, prin identificare, iar răspunsul la cea de a doua – prin atribuirea unui anumit semn (/caracteristică): prin descriere, prin clasificare sau caracterizare (Strawson P. F. On Refering, p. 181 – apud Москальская, 100).

Sub aspectul structurii, actualizarea are la temelie principiul de combinare care se manifestă la toate nivelele, obținîndu-se pe calea aceasta o vădită economie de mijloace ale limbii. Asupra acestei proprietăți a limbii atrăgea atenția Luis Hjelmslev, relatînd că „limba e alcătuită în aşa fel, încît dintr-un mănunchi de figuri aranjate în nenumărate feluri îşi poate construi o mulțime nesfîrşită de semne. Dacă limba n-ar fi fost alcătuită astfel, ea n-ar fi putut servi ca instrument utilizabil pentru atingerea scopului" (Hjelmslev, p. 89). Ideea aceasta în diverse redacții o întîlnim la mai mulți cercetători. Îmbinarea în cadrul structurii limbii are un specific al său. În special aceasta se manifestă la nivelul sintactic, realizîndu-se, de fapt, în modul de îmbinare a cuvintelor, mod bazat, în esență, pe principiul subordonării, acesta constituind esența structurii limbii.

Prin îmbinarea cuvintelor, în special prin subordonare, se obține actualizarea numelui (în fond a substantivului), procedeu care se află la temelia transformării unităților denominative în unități comunicative. Vorba e că actualizarea obiectelor desenate de cuvintele denotative se obține, de regulă, prin aplicarea determinărilor: prin calități, după cum subliniază Iv. Susov, se determină modul de existență sau de manifestare ale obiectelor (Сусов, p. 16). De exemplu, în urma aplicării determinantului *deştept* la substantivul *cîine* prin îmbinarea *cîine deştept* vorbitorul identifică animalul dat, deosebindu-l în cazul concret de alți cîini prin istețimea sa. Sau, de exemplu, prin îmbinarea *Un moşneag doarme* prin determinantul dinamic *doarme* este identificat un om în vîrstă şi deosebit de semenii săi, în momentul dat, în situația dată, caracterizîndu-se prin starea de somn.

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

Determinările cu ajutorul cărora se actualizează un obiect numit de substantiv sînt multiple şi variate. Prin mijlocirea acestora se notează (/indică) o calitate, o proprietate, un semn, se obţine o determinare cantitativă, posesivă, demonstrativă, dimensională etc.; un obiect poate fi actualizat şi printr-o caracteristică dinamică, care, la rîndul său, este corelat cu circumstanţe temporale, spaţiale, modale, finale, cauzale etc., etc.

Printre actualizatorii numelui mai generalizanţi, neutri sub aspectul tipului de caracteristică, sînt aşa-numiţii *determinanţi*. După cum se relatează în GALR „clasa determinanţilor reuneşte acele elemente ale limbii care *asociate unui substantiv* sînt compatibile în condiţii determinate cu rolul de *a transfera* substantivul din zona abstractă a denominării în domeniul substanţial al referinţei, de a transforma (în actul de enunţare) *substantivul*, entitate a sistemului, în *grup substantival*, component al enunţului; enunţul, în calitate de suport al comunicării, este cel care asigură transferul informaţiei referitoare la un «eveniment». Includerea în enunţ a substantivului, corelarea lui cu referinţa (cu substanţa evenimentului comunicat) se realizează prin asocierea cu unul dintre membrii clasei determinanţilor. Prezenţa determinantului asigură corelarea – în comunicare – a denumirii (a substantivului, unitate a limbii), cu «*obiectul*» (implicat în evenimentul relatat prin enunţ) la care face referinţă comunicarea. Prin asocierea cu un determinant, substantivul *se integrează* în enunţ (devenit comunicativ); determinantul principal la structurarea grupului nominal cu funcţia de *integrator enunţiativ*" (Gramatica, I, p. 47-48). Accentuîndu-se că „funcţia enunţiativ-integratoare implicată de *referenţializarea*/*actualizarea* substantivului este asumată de unul dintre membrii clasei determinanţilor" (o. c., p. 48), în lucrarea citată se relatează că nivelul grupului substantival, rolul de *integrator enunţiativ* – care asigură încadrarea în enunţ a substantivului – poate fi îndeplinit de articol (enclitic şi proclitic), de adjectivele pronominale, de numerale, precum şi de cîteva adjective de origine adverbială (*aşa* [om], *asemenea*) sau de grupări locuţionale ca *astfel de*, *altfel de*. După cum se relatează în GALR, categoria determinanţilor este reprezentată în limba română de o clasă destul de numeroasă şi *gramatical neomogenă* reunind unităţi lingvistice afixale (articolul), dar şi cuvinte şi grupări locuţionale, caracterizate fiecare printr-un compartiment diferenţiat (Gramatica, I, p. 48).

Or, drept actualizator al substantivului şi deci drept integrator al acestuia poate fi considerat orice element cu funcţie determinant-atributivă: adjective de tot felul, construcţii prepoziţionale, forme cazuale ale substantivului, verbe la forme finite sau absolute (*cîine deştept*, *vecin scandalagiu*, *popă tuns*, *copil plîngînd*, *argumente rezonabile*, *valuri muginde*, *cană de lut*, *opinci de porc* etc. Între determinanţii propriu-zişi şi determinantele atributive, inclusiv cele dinamice există deosebiri vădite, deşi ele „conlucrează" în enunţ. Determinanţii propriu-zişi fac în enunţ un tot cu substantivul şi servesc drept indici ai funcţiilor sintactice ale acestora. De exemplu, în îmbinarea *Anteriul* ***lui*** *Arvinte* prin determinantul *lui* este marcată forma cazuală de genitiv a substantivului *Arvinte*, marcîndu-se funcţia atributivă a acestuia. Spre deosebire de determinanţi propriu-zişi care se prezintă drept nişte auxiliare utilizate numai împreună cu numele, determinativele caracterizatoare dispun de un anumit conţinut semantico-sintactic: calificativ, procesual, obiectual, circumstanţial etc., acestea fiind corelate cu substantivul printr-un anumit tip de legătură: atributivă, complementară, predicativă (Долгова, p. 19).

De fapt, cu fenomenul „actualizare" corelează, într-un fel, noţiunea de *nume proprii logice* prin care, conform „Noului dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului", sînt numite „expresiile care permit desemnarea obiectului (sau a grupului determinat de obiecte) despre care dorim să afirmăm sau să negăm cutare sau cutare proprietate (Ducrot, p. 237).

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

De fapt, actualizarea se obține prin îmbinarea subordonatoare a substantivului, prin care este numit obiectul, cu unitățile lexicale prin care sînt notate determinantele, însuşi mecanismul de îmbinare fiind codificat, într-un fel, în modul de stratificare (organizare) categorială a vocabularului limbii. Am putea spune, în linii mari, că acest mecanism se sprijină pe principiul corelării conținutului cuvîntului cu referentul. Vorba e că limba îşi organizează astfel lexicul încît dispune, pe de o parte, de unități lexicale prin care sînt denumite obiecte, fenomene, lucruri etc. Şi pe de alta, caracteristici de diferită natură (imanent statice, dinamice, circumstanțiale) (de ex.: *miel blînd*, *cîinele latră*, *casa de aici*). Din perspectivă referențială numai cuvintele din prima categorie reflectă nemijlocit denotatul, caracterizîndu-se printr-o anumită autosuficiență semantică şi funcțională. Celelalte, ca determinante, adesea polisemantice, obțin legătura cu denotatul şi-şi precizează sensul numai prin îmbinarea cu unitățile lexicale ce reflectă nemijlocit denotatul ele îşi precizează semnificația, făcîndu-se dependente de acestea. De exemplu, adjectivul-determinant *înalt*, utilizat pentru actualizarea diferitor obiecte, numite de diverse substantive, îşi precizează sensul, devenind totodată dependent de acesta (de exemplu: *Munte înalt*, *decorație înaltă*, *sunete înalte*, *post înalt*, *nivel* [de trai] *înalt*, *familie înaltă*). Sau, de exemplu, verbul *a umbla* în funcție de substantivul determinat, devenind dependent de acesta, îşi manifestă diferitele sale sensuri determinante (de exemplu: *umblă ceasul*, *umblă vinul*, *a umblat motanul* [la smîntînă], *umblă lupii* [pe aici], *umblă copilul* [la şcoală], *moşul umblă* [greu], *umblă trenurile* [des]).

Stratificarea categorială a vocabularului limbii se dovedeşte a fi foarte importantă pentru îmbinarea cuvintelor prin subordonare. Aflîndu-se la baza clasificării cuvintelor în părți de vorbire (se are în vedere ordonarea, în primul rînd, a cuvintelor semnificative [/de sine stătătoare] în cele patru părți de vorbire de bază – substantive, verbe, adverbe – din gramatica tradițională), prin utilizarea cuvintelor determinante pe lîngă cele determinate se obține organizarea acestora în diverse unități sintactice (un adjectiv tinde a fi folosit pe lîngă un substantiv, un adverb – pe lîngă un verb sau un adjectiv, un verb – pe lîngă un substantiv sau un substituit al lui etc.). Prin faptul că de la aceeaşi rădăcină se pot forma derivative ce țin de diferite părți de vorbire, din acestea constituindu-se chiar enunțuri (tip: *Scribul scrie o scrisoare*; *Sculptorul a sculptat o sculptură*; *Pictorul pictează o pictură*) se obține o considerabilă economie de mijloace glotice.

S-ar putea astfel sublinia că modul de a conceptualiza din perspectivă categorială (/categorematică) entitățile conținutale din lumea ambiantă stă la temelia legăturii prin subordonare a cuvintelor în unități sintactice. De exemplu, pentru actualizarea obiectelor numite de substantive, acestea tind să se îmbine cu anumite adjective prin care sînt numite diverse caracteristici individualizatoare, formînd împreună unități sintactice de tipul grupurilor (/îmbinărilor) de cuvinte nominale (*cîmpie verde*, *cîine deştept*, *plop înalt*, *discurs interesant* etc.). Adverbele manifestă tendință de a se alătura verbelor, adjectivelor şi altor adverbe pentru a le caracteriza pe acestea din punctul de vedere al diverselor circumstanțe de evaluare a acțiunii, de gradul de intensitate a manifestării semnului, caracteristicii, proprietății etc. (de exemplu: *merge încet*; *se opreşte aici*; *nou absolut*; *se culcă tîrziu*; *foarte bine*; *cîntă frumos*; *se îndepărtează alene*; *doarme liniştit*; *se întoarce seara* etc., etc.). Astfel că prin utilizarea unor determinante pe lîngă altele (le-am putea spune determinante de treapta a doua şi de a treia) reuşim să variem sub diferite modalități caracterizarea obiectului prin acelaşi determinant (cf.: *călătorul* ***mergea repede*** *– călătorul* ***mergea încet*** *– călătorul* ***mergea agale***; *un palton* ***nou*** *– un palton* ***aproape nou*** *– un palton* ***absolut nou***; *Ion* ***locuieşte departe*** *– Ion* ***locuieşte foarte departe*** *– Ion* ***locuieşte nu chiar departe***).

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

Dar actualizarea unui obiect reprezentat prin substantiv, se obține nu numai prin caracteristici statice sau dinamice, ci şi prin corelarea obiectului dat cu alt obiect (/alte obiecte). De altfel, o asemenea actualizare se poate obține atît prin îmbinări de cuvinte, cît şi prin enunțuri. De exemplu, atît prin îmbinarea *Agudul de lîngă poartă*, cît şi prin enunțul *Agudul ce creşte lîngă poartă*, actualizarea *agudului* se face prin corelarea acestuia cu obiectul *poartă*, concretizîndu-se că el se află în nemijlocita apropiere de ea (poartă). Şi aceasta spre deosebire de îmbinările de tipul ***Agudul*** *din ogradă*; ***Agudul*** *de pe coastă*; ***Agudul*** *de după casă* în care actualizarea obiectului *agud* se obține prin raportarea acestuia la alte obiecte din spațiu. Dar după cum se poate uşor constata, actualizarea obiectului se face nu numai prin corelarea lui spațială cu alte obiecte din realitatea ambiantă. Ea se poate obține, de asemenea, prin conexitatea obiectului actualizat cu alte obiecte din perspectiva materiei din care este fabricat, din perspectiva proveniență, conținutului, motivului, scopului, apartenenței, destinației etc., etc. (de exemplu: *Cană de lut – cana este făcută din lut*; *Căldare de apă – O căldare care este plină cu apă*; *Cadouri pentru copii – Cadourile sînt destinate copiilor*; *Bere de Chişinău – Berea este fabricată la Chişinău* etc.).

Drept determinante în asemenea situații sînt utilizate diverse forme substantivale în care se conțin substantive prin care sînt numite obiecte (vezi exemplele de mai sus). Dar raporturi determinante actualizatoare se pot exprima şi prin structuri în care drept elemente de actualizare figurează adjective. De exemplu, prin îmbinarea (/grupul) de cuvinte *manta soldățească* se exprimă raportul dintre *manta* şi *soldat*, specificîndu-se că mantaua face parte din echipamentul soldatului, fiind destinată acestuia. Totodată raportul dat se prezintă drept caracteristică actualizatoare a substantivului *manta*. Sau, de exemplu, prin grupul de cuvinte *zeamă pipărată* se exprimă un raport dintre obiectele *zeamă* şi *piper*, subliniindu-se totodată că raportul dat este un actualizator al felului de mîncare respectiv.

Exprimarea caracteristicilor raportuale prin adjective categoriale (относительные прилагательные) este destul de răspîndită în limba rusă, caracterizîndu-se printr-o mare varietate de raporturi dintre obiecte (de exemplu: *фарфоровая посуда* 'veselă de porțelan'; *соломенная крыша* 'acoperiş de paie'; *дамская шляпа* 'pălărie de damă'; *борщевая приправа* 'condimente pentru borş'; *зимняя пшеница* 'grîu de iarnă'; *папин портфель* 'geanta lui tata'; *Петина шапка* 'căciula lui Petrea' etc., etc.). În limba română exprimarea caracteristicilor raportuale dintre două obiecte prin mijlocirea adjectivelor categoriale (/relative) este limitată la un număr neînsemnat de tipare structurale de felul: *cojoc țărănesc*, *sat țigănesc*, *conac boieresc*, *costum bărbătesc*, *teren lutos* etc. Majoritatea îmbinărilor construite cu adjective categoriale (/relative) din limba rusă, în română sînt redate prin grupuri de cuvinte în care elementul determinant prin care se exprimă caracteristica raportuală dintre două obiecte este reprezentat prin substantive la formă cazuală sau substantive precedate de prepoziții (cf.: *бабушкина шкатулка* – lădița bunicăi; *кожаные туфли* – pantofi de piele; *поповский дом* – casa popii; *Колины коньки* – patinele lui Nicolae). S-ar putea presupune că determinanții reprezentați prin diverse forme gramaticale ale substantivului au putut lua naştere în construcții predicative (în enunțuri), figurînd aici drept compliniri sau extensiuni ale sensului verbului-predicat. Vorba e că actualizarea substantivului sau a substantivelor acestuia se face, după cum s-a relatat supra, atît prin determinări imanente statice reprezentate, în planul expresiei, de obicei prin adjective, cît şi prin determinări concrete dinamice, redate, în planul expresiei, de regulă prin verbe. În ultimul caz actualizarea se face, pe de o parte, prin simplu

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

verb, de regulă prin forme finite şi absolute ale verbelor intranzitive (*Rană sîngerîndă*; *Codru înverzeşte*; *Moşneagul doarme*), iar pe de alta, prin verbe urmate de compliniri şi extensiuni (e vorba, în fond, de verbele tranzitive, dar şi verbe ce ţin de alte categorii) (de exemplu: *Moşneagul* [ce] *repară grebla*; *Directorul împarte cărţi elevilor*; *Soldatul care îmbracă mantaua*; *Vecina* [ce] *spală în fiecare zi pragul casei* etc.). În scopul concretizării semanticii verbului, limba nu s-a limitat doar la adverbe care din perspectiva corelării cu denotatul, ca determinante, tind să facă aceasta prin intermediul unui alt determinant – verbul. Limba a recurs la diverse forme gramaticale ale substantivului (forme cazuale cu sau fără prepoziţii) şi aceasta din următoarele motive. Vorba e că adverbul este, în esenţa sa, o clasă de cuvinte cu sens generalizant şi chiar anaforic ele pot concretiza acţiunea doar în liniile cele mai generale. Or, la actualizarea numelui-subiect prin verbul predicat cu adjuncţii lui se simte necesitatea că în procesul de actualizare a acestuia verbul predicat să fie corelat cu anumite situaţii concrete. Astfel, pentru actualizarea unui obiect din perspectiva fixării situaţiei lui spaţiale, pare insuficientă indicarea locului acestuia printr-un adverb de loc (de exemplu, *Popa locuieşte aici* (/*acolo*/*departe*/*dincolo*). Mai plauzibilă pare a fi actualizarea obiectului prin fixarea poziţiei lui în spaţiu, aceasta obţinîndu-se prin corelarea lui cu un obiect concret sau mai multe din realitatea ambiantă (a se compara cu cele de mai sus: *Popa locuieşte* ***lîngă biserică***; *Popa locuieşte* ***pe strada Florilor***; *Popa locuieşte* ***la ţară***; *Popa locuieşte* ***într-o casă nouă*** etc.).

Aceasta se referă şi la situaţiile cînd actualizarea se face şi prin intermediul unor altor tipuri de corelări raportuale decît cele spaţiale. În parte e vorba de raporturi obiectuale (*Moşul repară* ***ochelarii***; *Baba face* ***sarmale***), raporturi distributive (*Preşedintele repartizează bunuri* ***prietenilor***; *Vasile se adresează* ***colegilor***), raporturi oblative (*Zăpada lunecă* ***de pe acoperiş***; *Vasile se îndepărtează* ***de prieteni***), raporturi deliberative (*Vasile se gîndeşte* ***la plăcinte***; *Ion povesteşte* ***despre copilărie***); raporturi cauzative (*Vasile cîntă* ***de bucurie***; *Copilul plînge* ***de durere***); raporturi translative (*Apa se transformă* ***în aburi***; *Arvinte preface anteriul* ***în jachetă***) etc. Situaţia s-ar datori faptului că verbul, ca determinant al substantivului-subiect, avînd, la rîndul său, nevoie de anumite precizări pentru a-şi concretiza un sens al său sau altul, intră în corelaţie cu o serie de substantive prin care sînt numite obiecte, astfel că în cazul acesta actualizarea se obţine prin corelarea obiectului determinat cu o serie de alte obiecte, fapte, fenomene, evenimente. Or, întrucît obiectele, faptele, fenomenele etc., în raport de care este actualizat obiectul (în funcţie, de obicei, de subiect) sînt exprimate prin substantive cu diverse roluri semantice (de obiect, beneficiar, posesor, instrument etc.) s-a simţit nevoia de a le marca pe acestea (prin formă cazuală sau prin prepoziţie) pentru a le deosebi de substantivul determinat care drept subiect se află la cazul Nominativ.

Trebuie relatat, de altfel, că determinările raportuale prin care sînt actualizate anumite obiecte, exprimate prin substantive în construcţii predicative sînt destul de numeroase şi foarte variate sub aspect semantic. Verbul prin semantica sa determină tipul de raport determinant din enunţ, sensul generalizant al subgrupului de verbe cu ajutorul cărora se exprimă tipul respectiv de raporturi fiind totodată şi denumirea acestuia. În parte, exprimarea raporturilor transgresive sau translative se pot obţine prin structurile predicative (enunţuri) ce conţin unul din verbele prin care se exprimă o transformare (*a preschimba*, *a transforma*, *a modifica*, *a schimba*, *a preface*, *a metaformoza* etc.) (de exemplu, *Ion a transformat bucătăria în salon*; *Spirtul s-a prefăcut în vapori*; *Balaurul s-a preschimbat într-un nor*).

De altfel, verbul este foarte strîns legat cu complinirile sale, astfel că uneori el devine, împreună cu complinirea, un univerb, acesta cuprinzînd în sensul său atît acţiunea,

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

cît şi obiectul obţinut în urma realizării acţiunii de către agent. De altfel, univerbul se formează, de regulă, de la rădăcina substantivului-complement. De exemplu: *a oferi un dar → a dărui*; *a face praf → a prăfui*; *a se face roşu → a se înroşi*; *a aranja o coafură → a coafura*; *a da cu var → a vărui*; *a sta la/de pîndă → a pîndi*; *a da cu grebla → a grebla*; etc. Univerbalizarea face, de fapt, să se „şteargă", fiind mai slab sesizat, raportul obiectual, deşi cele două tipuri de construcţii sînt sinonime. De exemplu, dacă în construcţia *Copiii fac praf* este bine sesizat un raport de obiectualizare, apoi în enunţul *Copiii prăfuiesc* ne putem da seama despre acest raport doar apelînd structurile de adîncime. O altă pildă, într-o structură ca, bunăoară, *Vecinul dă cu grebla* între obiectele *vecin* şi *greblă* este bine sesizat un raport instrumental (vecinul afînează solul, folosind drept instrument grebla), apoi în construcţia sinonimă *Vecinul greblează*, nefiind reprezentat în structura de suprafaţă substantivul prin care ar fi notat instrumentul, raportul instrumental este slab sesizat, deşi în structura de adîncime acesta va figura. Pildele date vin să confirme odată în plus teza conform căreia un enunţ comunică mai mult decît semnifică (Moeschler Jacques, p. 14).

Deşi verbul este elementul care, după cum s-a relatat, determină tipul raportului semantic, sînt totuşi frecvente situaţiile cînd enunţurile cu acelaşi verb sînt însoţite de mai multe compliniri, exprimîndu-se mai multe tipuri de raporturi. De exemplu, în enunţul *Dulgherul de dimineaţă*, *în curte*, *ciopleşte neobosit nişte doage de stejar cu barda cea nouă* verbul *a ciopli* este elementul pe care „se sprijină" toate raporturile din enunţ: un raport obiectual (*Dulgherul ciopleşte nişte doage*), un raport instrumental (*Dulgherul ciopleşte cu barda*), un raport temporal (*Dulgherul ciopleşte de dimineaţă*), un raport spaţial (*Dulgherul ciopleşte în curte*), un raport modal (*Dulgherul ciopleşte neobosit*). Lucrurile s-ar putea explica prin faptul că numai două dintre tipurile de raporturi menţionate sînt strîns legate de semantica verbului: raportul obiectual (*Dulgherul ciopleşte nişte doage*) şi raportul instrumental (*Dulgherul ciopleşte cu barda*). Cît despre raporturile circumstanţiale (spaţiale, temporale, modale) pentru acestea e importantă acţiunea în genere şi nu sensul ei concret. Vorba e că orice acţiune, stare, proces pot fi apreciate (/concretizate) din perspectiva locului de desfăşurare, din punctul de vedere al timpului, precum şi sub aspectul modului de evoluare. Aici însă se impune o rezervă. Vorba e că uneori o nuanţă sau alta în cadrul raporturilor circumstanţiale presupune o legătură strînsă cu semantica verbului. De exemplu, pentru ca în cadrul raporturilor semantice spaţiale să se obţină indicarea locului de unde se sustrage ceva (raporturi ablative), e nevoie ca verbul predicativ să fie reprezentat printr-un verb cu semnificaţie de „a sustrage", „a scoate" (*a extrage*, *a scoate*, *a exciza*, *a smulge*, *a dezrădăcina*, *a dezgropa*, *a desprinde*, *a retrage*, *a trage*, *a depărta*, *a delătura*, *a exclude*, *a elimina*, *a înlătura*, *a elibera* ş. a.) (de exemplu: *Ion extrage un cartuş din cutie*; *Vecinul smulge fîn din căpiţă*; *Băiatul scoate un covrig din buzunar*; *Bucătăreasa înlătură sîmburi din pere*; *Ioana sustrage suc din lămîie* etc.). În cazuri ca acestea raportul presupune, de regulă, trei obiecte: agentul acţiunii de „a extrage", obiectul extras, şi obiectul sau locul de unde se extrage. Or, exprimarea raporturilor ablative determinante se poate obţine şi prin mijlocirea a două substantive utilizate pe lîngă verbul respectiv. În asemenea situaţii predicatul este prezentat printr-un verb intranzitiv de tipul: *a ieşi*, *a scăpa*, *a încolţi*, *a miji*, *a răsări*, *a proveni*, *a ţîşni*, *a apărea* etc. (de ex.: *Pescarul a ieşit din apă*; *Vecinul a apărut de după casă*; *Luna răsări de după deal*; *Apa ţîşnea de sub picioare*; *Vasile provine din nobili* etc.).

Semantica verbului este determinantă, de asemenea, la exprimarea raportului ilativ, deosebindu-se şi aici structuri în care raportul se stabileşte între trei obiecte (de ex.: *Vasile înfinge cazmaua în pămînt*; *Vecinul înfundă ranga în zid*) şi între două (de ex.: *Mingea străpunge geamul*; *Cuiul se înfinge în lemn*).

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

De fapt, doar în situații relativ rare exprimarea raportului circumstanțial este strîns legat de semantica verbului. În linii mari însă raporturile circumstanțiale, şi în primul rînd cele spațiale, sînt reprezentate, în esență, prin adverbe şi construcții substantival-prepoziționale cu semnificație adverbială, caracterizîndu-se printr-o dependență relativ slabă de semantica verbului: aici, după cum s-a relatat supra, importă doar semnificația de acțiune, stare, proces în genere. Aceasta se manifestă, în parte, şi prin faptul că acelaşi verb se poate construi cu circumstanțe diferite (de ex.: *Zosim* ***lucrează*** *aici*/ *în clădire*/ *acasă*/ *în pădure*/ *sub pod*/ *pe acoperiş*/ *după casă*/ *lîngă primărie*/ *peste deal*/ *printre streini* etc.), precum aceeaşi construcție substantival-prepozițională sau adverb se pot construi cu diverse verbe predicative (de ex.: *Arvinte lucrează* [/*ară*/ *se plimbă*/ *sapă*/ *cîntă*/ *pălăvrăgeşte* etc.] *pînă tîrziu*).

De altfel, în gramatica tradițională o atenție mai persistentă se acordă analizei raporturilor circumstanțiale lăsîndu-se aproape fără atenție raporturile necircumstanțiale. Aceasta s-ar putea datora faptului că raporturile necircumstanțiale sînt legate de semantica verbului predicativ, iar ultimul la rîndul său, este examinat şi descris, tradițional, izolat de complinirile şi extensiunile sale. Se constată doar că există compliniri directe (complinirea este legată direct de verb) şi compliniri indirecte (complinirea se uneşte de verb prin mijlocirea prepozițiilor). În esență, determinarea raporturilor necircumstanțiale, în parte a celor actuale, se reduce la constatarea că verbele tranzitive cer un complement direct (un substantiv la cazul acuzativ, de obicei fără prepoziție), indicîndu-se totodată că acțiunea tranzitivă, realizată de un agent, trece (/se răsfrînge) asupra unui obiect din afară.

Or, la tranzitive sînt trecute de gramatica tradițională verbe cu semnificație foarte variată cu ajutorul cărora se exprimă cele mai variate raporturi dintre, obiecte, tipurile cărora sînt inspirate (/sugerate), sub aspect denominativ, de sensul generalizant al subclaselor de verbe utilizate pentru exprimarea acestora: declarare, apartenență, creare, devenire, transformare, estimare, procurare, distribuire, sustragere, provenire, măsurare, distrugere, îngăduire, impunere, calificare ş.a. De exemplu: *Moşul a cumpărat o capră*; *Vasile i-a spart capul prietenului*; *Cîntărețul interpretează o arie*; *Petre deține şase arii de pămînt*; *Vasile are o bibliotecă bogată*; *Ion îl întrece pe Vasile la prăşit*; *Vecina împarte pomană la săraci*; *Vasile întreține o familie mare*; *Vasile povesteşte prietenilor despre pățaniile sale* etc.

S-a menționat *supra* că denumirea raporturilor actualizatoare ale numelui-subiect sînt legate de sensul generalizant al subclaselor de verbe care participă la exprimarea raporturilor respective. Or, în acelaşi scop pot fi utilizate, de asemenea, denumirile cazurile din diferite limbi dat fiind că formele cazuale ale numelui (compliniri sau extensori ai verbului predicativ) joacă un rol important în stabilirea relațiilor dintre obiectele numite de substantivele respective. E vorba de locuțiuni terminologice formate de la denumirile de caz ca, de exemplu: *raporturi ablative*; *raporturi instrumentale* sau *mediative*; *raporturi distributive*; *raporturi ecvative*; *raporturi translative* sau *transgresive*; *raporturi ilative*; *raporturi aditive*; *raporturi esive*; *raporturi eclative*; *raporturi comitative*; *raporturi inesive* etc.

În legătură cu descrierea situațiilor privind utilizarea raporturilor semantice dintre cuvinte drept actualizatoare ale numelui-subiect, se impune următoarea rezervă: Orientarea comunicativă prin care se caracterizează orice enunț, fiind legată de sensul verbului predicativ, ar părea că eclipsează valoarea de actualizator nominal al raportului dintre obiecte la exprimarea căruia participă semantica verbului dat. Şi totuşi rolul de actualizator nominal figurează în raportul dintre obiecte ce se conține în enunț, fie chiar în

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)

mod „camuflat”. Vorba e că această valoare a raportului poate fi, într-un fel, „remontată” dacă partea predicativă a enunțului va fi transformată într-o subordonată atributivă. A se compara: *Moşneagul mănîncă plăcinte*. – *Moşneagul care mănîncă plăcinte*. După cum se poate uşor observa, valoarea de determinant al raportului dintre cele două obiecte (*Moşneag* şi *plăcinte*)/ apare mai pronunțat în cel de al doilea enunț.

Astfel, am putea spune în încheiere că identificarea tipurilor de raporturi dintre obiecte, obținute prin mijlocirea verbelor predicative utilizate în vederea actualizării numelui-subiect în enunț se prezintă drept o problemă actuală privind structura semantică a limbii şi din perspectiva aceasta merită atenția cercetătorilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. О. И. Москальская, *Грамматика текста*, Moscova, 1981.
2. J. Rics, *Was ist ein Zatz*?, Praga, 1931.
3. *Философская энциклопедия*. V. 4, Москова, 1967.
4. И. П. Сусов, *Семантическая структура предложения*, Tula, 1973.
5. P. F. Strawson, On refering Ch. E. Caton (ed.). Philosophy and Ordinary Language, Urbana, 1963.
6. Luis Hjelmslav, *Prolegomena*…
7. *Gramatica limbii române*. I, Bucureşti, 2005.
8. О. В Долгова, *Синтаксис как наука о построение речи*, Москова, 1980.
9. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al ştiințelor limbajului*, Bucureşti, 1998.
10. Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, 1999.

SUMMARY

The article investigates the identification of the types of relationships between objects obtained by means of predicative verbs used in order to update the name-subject in the enunciation. It's a current problem on the semantic structure of the language. From this perspective it deserves the attention of researchers.

BDD-A6918 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:29 UTC)